

Işıl Ünal ile Röportaj

Eleştirel Pedagoji Dergisi: Merhaba. Kısaca eleştirel eğitim alanındaki çalışmalarınızdan (dergi, kitap, makale, kongre, internet yayıncılığı vb.) bahsedermisiniz?

Işıl Ünal: Soruda “eleştirel eğitim alanı” ifadesi kullanıldığı için bu konuda bir-iki noktayı belirtmek isterim. Bu ifade, bir çalışma alanını tanımlıyor mu? Yoksa eğitime “eleştirel bakan” çalışmalar anlamına mı geliyor? Eğer bu anlama geliyorsa, “eleştirel” sözcüğüne nasıl bir anlam yüklüyoruz? “Eleştirel eğitim” ve “eleştirel” derken ne kastediyoruz?

Türkiye’de akademik camia da dâhil olmak üzere, toplumda “eleştirelilik”, “eleştirel bakış/yaklaşım” ve “eleştirel eğitim” gibi kullanımlarda, iletişim kurmayı zorlaştıran bir muğlaklık gözleniyor. “Ben konuya eleştirel bakıyorum” cümlesi de, “ben eleştirel eğitimciyim” cümlesi de açıklanmaya muhtaç gibi görünüyor. Çünkü doğal olarak, eleştiriyi kendi durduğumuz yerden bakarak yaparız. Eleştirenler kendi durdukları yerden, yani kendi toplumsal/politik bakış açılarıyla bir değerlendirme yapar ve konuya ilişkin olumlu ve/veya olumsuz görüşlerini yöneltirler. Dolayısıyla, herhangi bir konuya “eleştirel bakanlar”, örneğin eğitime eleştirel bakanlar, eğitime ilişkin benzer görüşler ileri süren insanlar olmayabilirler. O zaman “eğitime eleştirel bakanlar” düşünsel bir temelde birleşmiyorlarsa, niçin böyle bir kavram kullanıyoruz?

Türkiye’de eleştirel pedagoji geleneğini benimseyen birçok eğitim bilimci, “pedagoji” sözcüğü yerine “eğitim” kavramını kullanarak, ilgili geleneğin bilgi birikimini kapsam olarak genişletmek üzere de “eleştirel eğitim” kavramını kullanmayı tercih edebiliyorlar. Bu konuda bir tartışma yürütmek, belki eğitim bilimlerindeki kavramsallaştırma konusuna katkı verebilir.

Eleştirel pedagoji, kaynağını tek bir sosyal hareketten ya da tek bir ideolojik perspektiften almayan ama ortaklaşılabilir bir kavramsal ve düşünsel zemin

üzerinden sürdürülen bir pedagoji geleneğidir. Modernleşmenin başlangıcından itibaren, modern eğitimin eşitlik, özgürlük temelinde, aynı zamanda emek eksenli değerler ve sosyal adalet temelinde sorgulanması, analiz edilmesi ile birlikte anti kapitalist eleştiriyi içeren bir literatür oluşmuştur. Diğer yandan, eleştirel pedagoji, eğitimi toplumsal güç ilişkileri temelinde çözümleyerek, özgürleşimci (emancipatory) bir eğitim inşa etmenin olanakları üzerinde yoğunlaşan bir gelenek olarak da görülür. “Özgürleşimci Eğitim” olarak ifade edebileceğimiz haliyle bu yaklaşım, eğitim sürecinin hem kuramsal/kavramsal hem de pratik boyutlarına vurgu yapar. 1990’lardan sonra kendisini önceki gelenekten ayırarak gelişen ve analizlerini Marx’a dayandıran bir geleneğin bugünkü bir yorumu, eğitimin yalnızca bir yeniden üretim alanı değil, aynı zamanda bir çatışma ve mücadele alanı olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre, yürütülecek bir politik/toplumsal mücadeleyle eğitim sisteminde özgürleşimci alanlar açılabilir ve bu, toplumu dönüştürmenin bir aracı olabilir. Özgürleşimci eğitim perspektifi, eğitim sistemi içindeki, örneğin okuldaki öznelerin verili toplumsal ilişkiler içinde mücadele yürütmelerinin mümkün olduğunu, bu yolla özneleşme/özgürleşme pratiklerinin onların mevcut toplumsal/siyasal mücadelenin bir parçası haline gelmelerini sağlayabilir.

Bu konuda kendi çalışmalarımın bahsetmeden önce kavramsal ayrımların üzerinde kısaca durarak, yazının bundan sonrasında kullandığım kavramların muğlaklıklarını okuyucu açısından azaltmaya, yazdıklarımı anlaşılır kılmaya çalıştım.

“Eleştirel eğitim” ve özgürleşimci eğitim konularında bireysel olmaktan çok, kolektif çalışmalar içinde olduğumu belirtmeliyim. Örneğin “ortak ders açma” (EBF, ADA, BİRARADA, KODA’da açılan dersler/atölye çalışmaları)¹, birlikte yazma ve tartışma etkinlikleri. Bu konuda en zengin deneyimlerim “dayanışma akademileri”ndeydi.

İlk katıldığım çalışma, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde, iki anabilim dalından (Eğitim Ekonomisi ve Planlaması ile Yetişkin Eğitimi ABD’leri) bazı öğretim elemanları ile bir araya gelerek açtığımız ortak yüksek lisans dersidir: ‘Eleştirel Eğitim Düşünürleri’. Birkaç sömestr açılan bu dersin içeriği Paulo Freire, Henry Giroux, Peter McLaren, Pierre Bourdieu gibi modern eğitimi antikapitalist bir

¹ EBF: AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi; ADA: Ankara Dayanışma Akademisi; KODA: Kocaeli Dayanışma Akademisi; BİRARADA Enstitüsü: Bilim Sanat Eğitim Araştırma ve Dayanışma Enstitüsü

çizgiden eleştiren yazarlar ve kimi Marksist eğitim bilimcilerdi. Onların analizleri, öğrenciler ve dersin verilmesine katılan öğretim elemanlarıyla birlikte tartışıldı. Bu, hepimiz için çok ilginç ve geliştirici bir deneyim oldu.

Fakültede (EBF), Seçkin Özsoy ve Halil Buyruk ile birlikte, Köy Enstitülerini eleştirel pedagoji perspektifinden değerlendirdiğimiz bir panel yaptık. Bu, fakülte içi bir etkinlikti, tüm fakülteye açık olarak gerçekleştirildi. Prof. Dr. Gönül Akçamete dekanımızdı. Bu etkinlikle fakültede kaç kişinin ilgisini “eleştirel pedagoji” üzerine çekebildik, bilemiyorum.

14. Ulusal Sosyal bilimler Kongresi (2015) için “Özgürleşim İçin Eğitim, Eğitim İçin Özgürleşim” başlıklı bir oturum talep ederek, yedi kişilik bir ekip olarak bildiriler sunduk, bu konuda tartışma yürüttük. Benim bildirim, “(Devrimci) Eleştirel Pedagojinin Vaadleri ve Ötesi” başlığını taşıyordu.

İlk iki çalışmanın tam tarihini hatırlamıyorum maalesef. Dilerim ki, çalışmalara katılan benim dışındaki aktörler hatırlıyorlardır.

“Özgürleşimci Eğitim Pratikleri” ve “Özgürleşimci Eğitim” başlıklarıyla ve Doç. Dr. Seçkin Özsoy ile açtığımız dersler, Eğitim Sen Ankara 2 No’lu şubede ve dayanışma akademilerinde verildi. Bunların birçoğu Eğitim Sen’li öğretmenlerin katıldığı, etkileşimin, tartışmaların yüksek yoğunlukta olduğu atölye çalışmaları biçiminde gerçekleşti. Ortak makale/kitap bölümü gibi çalışmaları da Özsoy ile birlikte gerçekleştirdik. Bu yayınlar, KODA gibi dayanışma akademilerinin yayımladıkları derleme kitap ve sempozyum kitabında yer aldı. Hepsinin 2017 yılından sonraki dönemde gerçekleştiğini kolaylıkla söyleyebiliriz.

Ayrıca BİRARADA Derneğinde, yürüttüğümüz “Başka Bir Akademi Arayışı” çalışmalarının bir parçası olarak, Eğitim Birimi’nde bir yıldan fazla süre (2021-2022) yürütülen “özgürleşimci (emancipatory) eğitim” tartışmaları sonucunda, Derneğin web sayfasında ilân edilen, “BİRARADA Enstitüsünde Eğitim Çalışmalarında Benimsenen Temel Yaklaşımlar” metnini hazırladık. Bu çalışma, benim dışımda Doç. Dr. Seçkin Özsoy (eğitim bilimci) ve Prof. Dr. Simten Coşar’ın (siyaset bilimci) kolaylaştırıcılığında, yaklaşık 10-15 kişinin katıldığı ve bir yıldan fazla bir süre devam eden yoğun, yaratıcı bir deneyim oldu. Özgürleşimci eğitim kuramsal ve pratik boyutlarıyla tartışıldı ve belirttiğim metin birlikte üretildi.

Eleştirel Pedagoji Dergisi: Size göre Türkiye’de eleştirel pedagojinin öne çıkan en önemli gündemleri nelerdir? Neler olmalıdır?

Işıl Ünal: Ben, “eleştirel pedagojinin gündemi” diye bir kategori tanımlayamıyorum. Eğitime ilişkin her konu üzerinde “eleştirel pedagoji” perspektifi ile çalışılabilir. Konuya bakış açısı, kullanılan kavramsal/kuramsal çerçeve ve analiz araçları yapılacak çalışmanın içeriğini ve kapsamını belirleyecektir.

Türkiye’de gözlediğim durum, özellikle son 15-20 yıldır, eğitim bilimcilerin daha çok “laiklik”, “eğitimde yapılan yeni düzenlemeler”, “gündelik eğitim pratiklerinin, İslami kurallar temelinde yeniden inşası” gibi sorunlar üzerine yazmaları. Bunlar genellikle “eleştirel pedagoji” perspektifinin kullanıldığı çalışmalar değil. Ama yazarlar bu uygulamalara/düzenlemelere “eleştiri” getiriyorlar yani bunlara “eleştirel” yaklaşıyorlar. Yapılan analizler, büyük ölçüde, bu konuların toplumsal güç ilişkileri temelinde ele alındığını göstermiyor. O nedenle bu çalışmalara “eleştirel pedagojinin gündemi” diyemiyorum.

Eleştirel Pedagoji Dergisi: Çalışmalarınızda karşılaştığınız olanaklar ve güçlükler nelerdir? Varsa, güçlükleri aşmak için ne yapıyorsunuz?

Işıl Ünal: Formal üniversiter yapının baskısı altında olmamak büyük bir rahatlık sağlıyor. Geçmişte yaşadığımız gibi “zaman”, “mekân” ve “program” baskısı altında olmamak insanın kendisini özgür hissetmesini, çalışmalarını planlarken serbestçe karar almasını getiriyor. Bunlar yadsınamaz.

Güçlükler arasında, her zaman belirttiğimiz araştırma ve öğrenme süreçlerinin birbirini beslediğine ilişkin kabulün doğru olması sayılabilir galiba. Öğrenci ve meslektaşlarla fiziksel olarak da bir arada olup etkileşimin sağlanması akademik çalışma açısından önemli. Eleştirel Pedagoji çalışmaları açısından ise, bu konuda çalışanların sayısının azlığı belirttiğim bu koşulların sağlanabilmesini engelliyor zaten. Bir araya gelişlerin, akademinin hiyerarşik yapısının dışına çıkabilecek, akademik değerlendirmeleri ölçüt almayan, “akademik müşterekler”in inşasını hedefleyen bir çizgide gerçekleştirilmesi, belki bu sorunların aşılmasını kolaylaştırabilir.

Eleştirel Pedagoji Dergisi: Genel olarak değerlendirdiğinizde Türkiye’de eleştirel pedagoji yayıncılığı sizce ne durumda?

İşıl Ünal: Türkiye’de bu konu üzerinde çalışan akademisyenler ile onlarla ilişkili öğretmenler (lisansüstü öğrenciler olarak) dışında eleştirel pedagojiden haberdar olan kaç kişi vardır, bilmiyorum.

Eğitim fakültelerinde ve Eğitim Bilimleri Fakültesinde açılan lisans ve lisansüstü dersler arasında ya da en azından derslerin konuları arasında eleştirel pedagojinin olup olmadığı; konuyla ilgilenen öğretim üyelerinin olup olmadığı; öğrencilerin öğrenciliklerinin devam ettiği dönemde, onların haberdar olabildikleri eleştirel pedagoji/eleştirel eğitim konusunda bir bilimsel toplantının yapılıp yapılmadığına bağlı olarak öğretmenler ve diğer lisans-lisansüstü öğrencileri eleştirel pedagojiden haberdar olabilirler. Ayrıca benim bildiğim kadarıyla, eleştirel pedagoji adıyla sadece bir dergi yayımlanıyor.

Bu konuda kaynak tararken karşılaştığım makale ve kitap isimlerini dikkate aldığımda da Türkçe yayınların çok sınırlı olduğunu görüyorum. Bunun yanında, içerikle ilgili olarak yukarıda belirttiğim sınırlılıkları da dikkate almak lâzım.

Bu durumun doğal sonucu olarak, “eleştirel pedagoji” ya da “eleştirel eğitim” başlıklı yayın yapmanın, kolayca yayınlatabilmek, yüksel(t)me jürilerine beğendirebilmek gibi zorlukları olabileceği gibi, aynı başlıkla açılmak üzere önerilen bir dersi fakülte kuruluna veya enstitü kuruluna kabul ettirebilmek de zor olabilir.

Oysa Türkiye’deki eğitim sistemi dikkate alındığında, bu konuya özel bir önem verilmesi hemen anlaşılabilir. Adına ne dersek diyelim, eğitimde özgürleşimci (emancipatory) tahayyülü sürekli olarak geliştirmeyi ve bu amaçla, okulda yer alan tüm özneler arasında eşitlerarası bir ilişkinin kurulmasını sağlamak, öğrenme sürecini bireylerin kendilerini özgürce kurabilecekleri, cinsiyet eşitlikçi, homofobi karşıtı, ırkçılık karşıtı bir öğrenme ortamı olarak inşa etmeye ihtiyacımız var. Yoğun bir etkileşim ortamı yaratabilmek için çalışmak gerekiyor. Çünkü okuldaki ilişki ve etkileşimleri hiyerarşiden, şiddetten (epistemik ve fiziksel) kurtarmak; bilginin metalaştırılması, cinsiyetlendirilmesi ve eğitimin islâmî temelde yeniden kurgulanması gibi süreçlerden arındırılması için mücadele etmek gerekiyor. Mevcut bilginin sorgulanması ve yeni bilginin üretilmesi gerekiyor.

Eleştirel Pedagoji Dergisi: Çalışmalarınızla ilgili gelecek planlarınız nelerdir?

İşıl Ünal: “Dayanışma Akademileri”nden (DA) haberdar olan akademisyenlerin sayılarının da sınırlı olduğunu düşünüyorum.² 2017’den itibaren bu yapılarda toplanan akademisyenler, Türkiye’deki üniversiter kurumları yapı ve işleyiş açısından sorgulayarak, bilimsel anlayışlarını ve bilimsel faaliyeti yürütme biçimlerini sorunsallaştırdılar. Bilimin temel olarak, doğayı ve toplumu anlama ve anlamlandırma faaliyeti olduğundan yola çıkarak şu soruları sordular: Bilimi bir tahakküm aracı olarak görmeden, doğayı, toplumu ve insanı araçsallaştırmadan bilgi üretim faaliyetini nasıl gerçekleştirebiliriz? Aynı zamanda bilimsel faaliyetin mekânı, özneleri süreçleri yeniden tartışıldı. “Üniversiteden çıkarılma”, özellikle mekân meselesinin sorgulanmasını kışkırtırken, üniversite kavramı tüm yapı ve işleyişiyle sorgulandı. Devletin ve sermayenin denetimi altında bilim yapılabilir mi? Onlardan özerk bir yapı nasıl inşa edilebilir? Bizim “doğa için, toplum için bilim” diye ifade ettiğimiz hedef ne ölçüde gerçekleşebilir?

Üniversite dışındayken bu yönde, yani “başka bir akademi” tahayyülünü geliştirme yönünde kolektif bir çaba göstermek konusunda çok çalıştık. Bunun bir parçası da öğrenme süreci, yani “özgürleşimci eğitim tahayyülü”. Ben bundan sonraki çalışmalarımı bu konulara yoğunlaştırmak istiyorum. Bu çalışmalar konusunda bazı planlarım var ama üzerinde çalışmam gerek.

Türkiye’de özgürleşimci eğitim üzerinde çalışmak, hem teorik hem de pratik olarak yaşamsal öneme sahip ve bu nedenle de eğitim bilimcilerin bu konuya daha fazla önem vermesi gerekiyor. Ben kendi adıma, özgürleşimci eğitim konusundaki birikimimi geliştirmeyi ve daha fazla yayın yapmayı planlıyorum. Özsoy ile birlikte, özgürleşimci eğitimi kitap olarak toparlamayı konuşuyoruz. Emek verdiğim çalışma konularımı dikkate aldığımında, özgürleşimci eğitim çalışmalarını, “eğitim hakkı” ve “eğitimde toplumsal cinsiyet” çalışmalarımıyla birleştirmeyi planlıyorum. Yine ekip çalışmaları düşünüyorum. Öğretmen arkadaşlarla birlikte şimdiye dek yaptığımız çalışmaları daha sistematik bir şekilde yürütmem gerektiğini düşünüyorum. Bunu, sürekli bir ilişki ve etkileşim içinde sürdürmek gerekiyor.

² DA’leri, Ocak 2016’da “Bu Suça Ortak Olmayacağız!” adlı bildiriye imza atan akademisyenlerin bir bölümünün, KHK’ler ile üniversite dışına çıkartılmalarından sonra kurulmuş ve yaygınlaşmış olan resmî olmayan “akademi”lerdir. Bir süre sonra dernek, kooperatif gibi tüzel kişilikler haline gelmişlerdir.